

בין דור המבול לדור הפלגה - שחיתות מוסרית מול כפירה אידיאולוגית

וַיְהִי כִּלְהָאָרֶץ שָׁפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים: ... וַיֹּאמְרוּ הִבֵּה נִבְנֶה־לָנוּ עִיר וּמְגִדָּל וְרֵאשׁוּ בְּשָׂמַיִם וְנַעֲשֶׂה־לָנוּ שֵׁם פְּרָנְפוֹץ עַל־פְּנֵי כְּלֵהָאָרֶץ: (בראשית יא א, ד).¹

בראשית רבה פרשה לח סימן ו

"ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים". ר' אלעזר ור' יוחנן. ר' אלעזר אומר: דברים אֶחָדִים² - מעשה דור המבול נתפרש, מעשה דור הפלגה לא נתפרש.³

"ודברים אחדים"⁴ - שאמרו דברים על שני אחדים: על "ה' אלהינו ה' אחד" (דברים ו ב) ועל "אחד היה אברהם" (יחזקאל לג כד)...⁵

על "ה' אלהינו ה' אחד" אמרו:⁶ לא כל הימנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים. אלא בואו ונעשה לנו מגדל ונעשה עבודת כוכבים בראשו וניתן חרב בידה ותהא נראית כאילו עושה עמו מלחמה... אמר ר' אלעזר: אי זו קשה? זה שאומר למלך: או אני או אתה בפלטין, או זה שאומר: אני בפלטין ולא אתה! בודאי זו קשה, שאומר למלך אני בפלטין ולא אתה.⁷ כך, דור המבול אמרו: "מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו" (איוב כא טו). דור הפלגה אמרו: לא כל הימנו שיבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים! אלא בואו ונעשה לנו מגדל ונעשה עבודת כוכבים בראשו ונתן חרב בידה ותהי נראית כאילו עושה עמו מלחמה.⁸ אותן של דור המבול לא נשתיירה מהן פליטה ואלו של דור הפלגה נשתיירה מהם פליטה! אלא דור המבול על ידי שהיו שטופים בגזל... לפיכך לא נשתייר מהן פליטה.⁹ אבל אלו על ידי שהיו אוהבים זה את זה, שנאמר: "ויהי כל הארץ שפה אחת" - לפיכך נשתיירה מהן פליטה. רבי אומר: גדול השלום שאפילו ישראל עובדים עבודת כוכבים ושלום ביניהם אמר המקום: כביכול איני יכול לשלוט בהן כיון ששלום ביניהם, שנאמר: "חבור עצבים אפרים הנח לו". אבל משנחלקו מה הוא אומר? "חלק לבם עתה יאשמו".¹⁰ הא למדת: גדול השלום ושנואה המחלוקת.¹¹

¹ זה עתה השלמנו את סיפור המבול, יציאת נח ומשפחתו מהתיבה וחידוש יישובו של העולם והנה לנו פרשה נוספת - דור הפלגה. התורה איננה ספר היסטוריה ולא ברור כמה שנים עברו בין שני אירועים אלה. חז"ל במדרש בראשית רבה (לח ב) הסמיכו אותם זה לזה בהפרש של שנתיים, אבל אנחנו מבקשים לעסוק בהשוואה הערכית בין שני דורות אלה: דור המבול ודור הפלגה ולא בסדר המאורעות. מה שברור הוא שדור הפלגה בא אחרי דור המבול ושעונשו היה קל יותר: הפצה ובלילת השפה האחידה ולא השמדה וחורבן טוטאליים. האם זה משום שגם חטאו היה קל יותר? מה בכלל היה חטאו של דור הפלגה? אולי שנתיים או הפרש זמן קצר אחר אחרי המבול מסביר את מעשיהם? בקשת ביטחון והרגשה של 'ביחד' לנוכח האסון ששרידי מן הסתם עוד ניכרו?

² דברים סתומים ו"סגורים". לפי פשט הפסוקים באמת לא ברור מה בדיוק היה חטאם של דור הפלגה. זאת, בהשוואה עם דור המבול שם הפסוקים אומרים באופן ברור: "כי השחית כל בשר" "כי מלאה הארץ חמס" ועוד.

³ ראה דברינו [גילוי החטא או כיסוי](#) ביום הכיפורים על ההבדל בין עבירות שבין אדם לחבירו שמצווה לפרסם (דור המבול) ועבירות שבין אדם למקום שאין לפרסמם (דור הפלגה).

⁴ כאן מתחילה הדעה השנייה, אך לא ברור של מי: של ר' יוחנן או של ר' אלעזר. יש כאן כנראה שיבוש במקור. בכל אופן ברור שיש כאן שתי דעות: אחת שמעשה דור הפלגה "אחוד" ולא נתפרש והשנייה שדווקא צריך וניתן לפרשו כפי שנראה בהמשך.

⁵ על אברהם אמרו: "פְּרָדָה עֲקָרָה הוּא אֵינוֹ מוֹלִיד". על הקשר בין דור הפלגה ואברהם ראה דברינו [אברהם ודור הפלגה](#).

⁶ ראה הנוסח בבראשית רבה וילנא שאמרו על הקב"ה דברים חדים, אחדים בהשמטת האל"ף.

⁷ נוסח אחר "לא אני ולא אתה". בכל מקרה, דור המבול קובע וגם מבין שזה או הוא או הקב"ה, הוא מודע לכך שההשחיתה המוסרית שלו משמעותה עימות עם הקב"ה שיכול להסתיים גם בהפסד. ואילו דור הפלגה "מגרש" את הקב"ה - אין אלהים בעולם. אין עימות. איזה משניהם קשה יותר? בוודאי דור הפלגה, מי שמגרש לחלוטין את הקב"ה מהעולם. אם כן, מדוע דור המבול נענש בעונש קשה יותר של הרס טוטאלי?

⁸ מעניין שהדרשן לא מוצא פסוק מתאים לתאר את חטא דור הפלגה.

⁹ דינו של דור המבול נחתם על הגזל. ראה רש"י בראשית פרק ו פסוק יג: "כי מלאה הארץ חמס - לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל". כפירתם האידיאולוגית הייתה קלה מזו של דור הפלגה, אבל השחיתות החברתית-מוסרית היא שחרצה את דינם. ראה גם בראשית רבתי פרשת וישב עמוד 176 שמביא את דברי רש"י (ואולי רש"י לקח ממנו) בהקשר עם מכירת יוסף: "וכן בדור המבול שלא נחתם גזר דינם אלא על הגזל שנאמר קץ כל בשר וגו' כי מלאה הארץ חמס (י' יג)". ואם על חמס ממון נתחייבו מיתה, על את כמה וכמה לחמס נפש מאביהם שהיו השבטים חייבים מיתה". אז אחי יוסף גרועים מדור המבול? ובמה בסוף נענשו?

¹⁰ שני הפסוקים לקוחים מהושע. הראשון מפרק ד פסוק יז והשני מפרק י פסוק ב. הפסוקים רחוקים זה מזה, אבל הדרשה מחברת אותם כאילו היו סמוכים. והושע עצמו נענש על שאמר לשון הרע על עם ישראל (ראה במדבר רבה פרשה ב, פסחים פז ע"א). ראה דברינו [הושע מורה התשובה](#) בשבת תשובה.

¹¹ השווה עם ילקוט שמעוני מלכים א רמז ריג: "שנו רבותינו דורו של אחאב כולם עובדי עבודה זרה היו וע"י שלא היו בהם דילטורין (לשון הרע) היו יוצאים למלחמה ונוצחים... אבל דורו של דוד [שואל]... היו יודעים לדרוש את התורה במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים טמא ואחר כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלים לפי שהיה בהם דילטורין". ראה גם אבות דרבי נתן נוסח א סוף פרק יב.

מדרש תנחומא (בובר) פרשת נח סימן כז

עד היכן חטאו דור המבול? "ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו" (איוב כא יד),¹² אמרו: דעתה של תורה אין אנו מבקשים - "מה שדי כי נעבדנו" (הפסוק הסמוך שם), על מה¹³ אנחנו מתפללים לפניו? למה היו דומין אנשי המבול ואנשי דור הפלגה? למלך שהיה לו שני בנים. אחד אומר לו: איני יכול לעמוד בך ולא בטרחותך, והשני אומר לו: או אני או אתה. כך אנשי דור המבול אמרו לאל סור ממנו וכו', דור הפלגה אמרו: או אנו או הוא, שנאמר: "הבה נבנה לנו עיר". אמרו: לא כל הימנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים, בואו ונחליף וניטול את העליונים, והוא יטול את התחתונים.¹⁴

רמב"ן בראשית פרק יא פסוק ב - שם הווי"ה בדור הפלג

והסתכל¹⁵ כי בכל ענין המבול הזכיר "אלהים", ובכל ענין הפלגה הזכיר השם המיוחד.¹⁶ כי המבול בעבור השחתת הארץ, והפלגה בעבור שקצו בניטעות,¹⁷ והינם ענושים בשמו הגדול, וזה טעם הירידה, וכן במידת סדום. והמשכיל יבין.¹⁸

בראשית רבה לג ג פרשת נח - שינוי שמות הווי"ה ואלוהות

"ויזכור אלהים את נח" (בראשית ח א). אמר ר' שמואל בר נחמני: אוי להם לרשעים שהם הופכים מדת רחמים למדת הדין. בכל מקום שנאמר "ה' - מדת רחמים: "ה' ה' אל רחום וחנון" (שמות לד ו) וכתוב: "ויראה ה' כי רבה רעת האדם בארץ ... וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ... ויאמר ה' אקחה את האדם אשר בראתי וכו' " (בראשית לד ה-ז).¹⁹

אשריהם הצדיקים שהן הופכים מדת הדין למדת רחמים. בכל מקום שנאמר "אלהים" הוא מדת הדין: "אלהים לא תקלל" (שמות כב כז), "עד האלהים יבא דבר שניהם" (שם ח). וכתוב: "וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו" (שמות ב כד), "ויזכור אלהים את רחל" (בראשית ל כב), "ויזכור אלהים את נח". מה זכירה נזכר לו? שזן ופירנס אותם כל י"ב חודש בתיבה.²⁰

ראה גם הפסוק בתהלים נז ה: "נפשי בתוך לבאם אשכבה להטים בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה" והדרשות עליו: ויקרא רבה כו ב, דברים רבה ה י, פסיקתא דרב כהנא פסיקה ד פרה אדומה ועוד.

¹² ראה בדומה איוב כב יז: "האמרים לאל סור ממנו ומהיפעל שדי למו".

¹³ בשביל מה, לשם מה.

¹⁴ ר' תנחומא הופך את השיטות: דור המבול "מגרש" את הקב"ה מהעולם ואילו דור הפלגה מוכן לעימות ולפיכך, דור המבול נשמד ואילו דור הפלגה רק הופך בעולם. ר' תנחומא מסכים שבמקורו שמדרש בראשית רבה קבע ש"גירוש" הקב"ה הוא חמור יותר מהעימות איתו, הנהנתן (מומר לתיאבון) מול הכופר (מומר להכעיס). אבל שם זה חלק מהשאלה ואילו כאן זו התשובה.

¹⁵ והשתכל.

¹⁶ הוא שם הויה י"ד ה"א ו"א ה"א. למען הדיוק, שם הווי"ה נזכר גם במבול (מה שמביא את חוקרי המקרא לטעון שיש שם שני סיפורים ששולבו, או שתי 'בינות' בשיטת הרב ברויאר), אבל נכון שבמבול השם הדומיננטי הוא א-להים, בעוד שבפרשת דור הפלגה יש רק שם הויה. ראה פרקי בראשית לרב מרדכי ברויאר על שם א-להים ושם הווי"ה במבול.

¹⁷ הביטוי קיצוץ בניטעות מופיע לא מעט בהלכה (בבא קמא פרק ח משנה ו, תוספתא סנהדרין ו א ועוד), אך כביטוי מושאל לכפירה הוא מזהה בעיקר עם דמותו של אלישע בן אבויה כמי שקיצץ בניטעות (חגיגה טו א, ירושלמי חגיגה ב א). ראה דברינו [אלישע בן אבויה הוא אחר](#) בדפים המיוחדים. השימוש שעושה רמב"ן בביטוי זה כאן איננו ספרותי גרידא ובא להדגיש את הכפירה של דור הפלגה.

¹⁸ לא נתיימר להיות מאותם משכילים שרמב"ן מכוון אליהם בבחינת "סוד ה' ליריאי", רק נציין שהפסוק שאליו מכוון רמב"ן הוא בראשית יא ה: "וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל וכו' ". אלהים הוא כידוע מידת הדין ובה נענשו דור המבול על השחתתם. אלהים-דין כנגד השחתת הארץ. אבל דור הפלגה שקצו בניטעות, כפו כביכול על שם הווי"ה לרדת ולהתהפך ממידת הרחמים למידת הדין. ובה חטא דור הפלגה חמור יותר. אולי זכינו להשכיל. אגב, חמש פעמים נזכר "וירד ה' " בתורה: במעמד הר סיני (שמות יט כ), בעליית משה להר עם הלוחות השניים וגילוי סוד יג מידות (שמות לד ה), בפרשת מינוי הזקנים (במדבר יא כה), בפרשת לשון הרע שאמרו מרים ואהרון על משה (במדבר יב ה), וכאן בדור הפלגה. האם נוצר כאן קשר בין הדברים האחדים של דור הפלגה והדברים שדברו אהרון ומרים על משה? האם גם זה הסוד למשכיל של רמב"ן הנ"ל?

¹⁹ הרי לנו שם הווי"ה שהוא בדרך כלל מידת הרחמים וכאן, בהחלטה על המבול, הוא מידת הדין.

²⁰ בעקבות דברי רמב"ן לעיל, הסתכלנו והשכלנו ומצאנו מדרש זה שאמנם לוקח אותנו לנושא של מידת הרחמים ומידת הדין ואיך במקרים מיוחדים התהפכו. אבל אי אפשר היה שלא להביאו והדברים עוד יתחברו. מעניין אם רמב"ן הכיר מדרש שקצת סותר את דבריו שבמבול שם אלוהות מאפיל על מעט שם הווי"ה שיש שם (כפי שהסברנו לעיל) והוא מידת הדין במשמעותו הרגילה. אדרבא, אומר המדרש, במבול פעמיים התהפכו המידות. בגזירה על המבול שם דווקא נזכר שם הווי"ה, התהפכה מידת הרחמים ונעשתה למידת הדין - בגין הרשעים. אבל בסיום (כבר באמצע) המבול מידת דין "אלהים" היא שמתהפכת למידת הרחמים וההצלה - בגין הצדיקים. בין אם הכיר רמב"ן את המדרש הזה בין אם לא, הוא משתמש ברעיון של המדרש ששם הווי"ה יכול להפוך לדין ועונש. כאילו שאל רמב"ן את המוטיב של בראשית רבה, בחצי המדרש הראשון המתייחס לגזירה על דור המבול, והעתיקו לדור הפלגה. ואנו נוסף, שבדור הפלגה הכל הוא בשם הווי"ה שלא כמו במבול שם תחילה הווי"ה ואח"כ אלוהות. האם גם כאשר הקב"ה מפיץ את דור הפלגה, ככתוב בסוף העניין: "ויפץ ה' אתם משם על פני כל הארץ ויחדלו לבנת העיר: על פני קרא שמה בגלל כי שם גלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ" (בראשית יא ח-ט) עדיין היא מידת הרחמים שהתהפכה למידת הדין? האם ההפצה

מסכת בבא מציעא דף מד עמוד א

משנה: הזהב קונה את הכסף, והכסף אינו קונה את הזהב. ... כל המטלטלים קונין זה את זה.²¹ כיצד? משך הימנו פירות ולא נתן לו מעות - אינו יכול לחזור בו, נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות - יכול לחזור בו.²² אבל אמרו: מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להיפרע ממי שאינו עומד בדבורו.²³

בראשית רבה יב ו פרשת בראשית - דור אנוש דור המבול דור הפלגה

אר"י בר סימון: אותה האורה שנברא בה העולם, אדם הראשון עמד והביט בה מסוף העולם ועד סופו. כיון שראה הקדוש ברוך הוא מעשה דור אנוש ומעשה דור המבול ומעשה דור הפלגה שהן מקולקלים, עמד וגנזו מהם שנאמר (איוב לח) וימנע מרשעים אורם.²⁴

מדרש אגדה (בובר) בראשית פרשת נח פרק י סימן יא

"מן הארץ ההוא יצא אשור ויבן את נינוה" (בראשית י יא). לפי שראה אשור שבניו מורדין בהקב"ה ובנו עיר ומגדל בארץ שנער במלכות נמרוד - ולמה נקרא שמו נמרוד, שמרד בהקב"ה - יצא מעצתם והלך לו לארץ אחרת. ולפיכך נתן בו הקב"ה רוח ובינה ובנה: נינוה ורחובות עיר וכלה ורסן. ולפי שברח מהם ולא רצה להיות בעצתם למרוד בהקב"ה, לכך כשחטאו בני נינוה אמר הקב"ה ליונה בן אמתו שילך לשם וינבא עליהם. אמר לו הקב"ה: אביהם יצא מארצו לכבודי, לכך לך בשליחות אל בני עירו. מה שלא מצינו בשאר הנביאים שהלכו לעיריות של אומות העולם, אף על פי שהיו מתנבאים עליהם.²⁵

שבת שלום
מחלקי המים

היא עונש או בעצם סוג של פתרון ללא צורך בעונש טוטלי כמו המבול? נראה שהדין בשמות אלוהות והווי"ה במבול ובדור הפלגה מחייב עיון נוסף

²¹ דין תורה הוא שמטלטלים נקנים במשיכה, היינו בפעולה של לקיחת או משיכת החפץ. הכסף רק משמש לנתינת התמורה, במעין חוב כספי, אבל לא לעצם פעולת הקניין. לפיכך, משיכת מטילי הזהב מחייבת את נתינת מטבעות הכסף בתמורה, אבל נתינת המטבעות אינה מקנה את מטיל הזהב, ובעיקרון, המוכר יכול לחזור בו. ובדין חליפין של חפצים (מטלטלין בלשון המשנה), משיכת חפץ אחד על"י צד אחד (בהסכמת הנותן כמובן) יוצרת את הקניין ומקנה לצד השני את החפץ הנגד.

²² הפירות הוא כאן החפץ כמו הזהב לעיל.

²³ "מי שפרע" היא אמירה מוסרית חזקה, הגם שאינה מלווה בסנקציה כל שהיא, כמי שאינו עומד בדיבורו, או גם "חסר אמנה", כפי שהגמרא שם מפתחת ודומה גם כ"מי שאין פיו ולבו שווים". ראה דברינו [תוכו כברו](#) בפרשת תרומה. ראה בהמשך הגמרא שם בדף מח עמוד ב, מחלוקת אב"י ורבא מה בעצם עושים למי שחוזר בו, למי שמוכתם ב"מי שפרע" וזה לשון הגמרא: "איתמר, אב"י אמר: אודועי מודיעינן ליה, רבא אמר: מילט לייטינן ליה". עפ"י אב"י רק מודיעים, אך עפ"י רבא, מקללים! מה שמעניין אותנו הוא שלעניין זה, דור המבול ודור הפלגה כרוכים יחדיו, בלי אבחנה ביניהם. ראה גמרא סנהדרין דף לח עמוד ב טענת המלאכים שהתנגדו לבריאת האדם: "כיון שהגיע לאנשי דור המבול ואנשי דור הפלגה שמעשיהן מקולקלין, אמרו לפניו: רבונו של עולם, לא יפה אמרו ראשונים לפניך?".

²⁴ כאן מצטרף "דור אנוש". ל"דור המבול ודור הפלגה". ובמדרש תנאים לדברים לב ז פרשת האזינו מצטרפים אנשי סדום: "זכור ימות עולם אמר להן הקדוש ברוך הוא: היו זכורים מה שעשיתי בראשונים מה שעשיתי בדור המבול ומה שעשיתי בדור הפלגה ומה שעשיתי באנשי סדום". ושוב בגמרא בבא מציעא מח ע"א, נכללים דורות-אנשים חטאים נוספים: "רבי שמעון אומר: אף על פי שאמרו טלית קונה דינר זהב, ואין דינר זהב קונה טלית - מכל מקום כך הלכה, אבל אמרו: מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה ומאנשי סדום ועמורה וממצרים בים, הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו". אך אנו בקשנו הפעם להתמקד בדור המבול והפלגה שהם בפרשת השבוע ולחדד את ההבדלים ביניהם. לא לשפוט את כל הרשעים בחדא מתא.

²⁵ כבר נדרשנו לנושא זה שאשור התפלג מדור הפלגה ולא היה בעצת מגדל בבל, בדברינו [אברהם דור הפלגה](#), ובדברינו [צדיק בדורותינו](#), בפרשת נח, ראה דברינו שם. אברהם לא התחיל מאפס. יש לו את שרשי אשור בארץ מוצאו מהעבר האחד, ואת מלכיצדק בארץ מבואו מהעבר השני. ויש עוד קשרים בין אברהם ודור הפלגה. גם שליחות יונה לעיר נינוה דווקא, הנביא היחידי שנשלח פיסית אל גויים להחזירם בתשובה, מקבלת עפ"י מדרש זה משמעות מיוחדת. יונה נשלח את הגוי ההגון אשור (הוא זה שהגלה את ממלכת ישראל) משום שיש לעם ישראל שורשים שם. אולי לא בכדי קבלנו את הכתב האשורי. וכבר נגענו בנושא זה בדברינו [אנשי נינוה](#) ביום כיפור. ראה גם על [שינוי הכתב](#) בפרשת דברים.